TERMENI DE SUBSTRAT UTILIZAȚI ÎN TRADUCERILE TEXTELOR BIBLICE

MIHAELA MARIN
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
marin.mihaela@clicknet.ro

Abstract: The present article studies the Thraco-Dacian words inherited by the Romanian language and the way they appear in some biblical translation versions in the 15th, 16th, 17th and 20th centuries. Twenty-three words were analysed from the semantic, lexical, morphological and syntactic points of view.
Key-words: word, origin, autochthonous, synonymous, Latin language, translation.

1. INTRODUCERE

Termenii de origine autohtonă din limba română reprezintă un subiect care suscită încă numeroase discuţii deoarece din limba traco-dacilor s-au păstrat doar câteva glose, toponime şi o listă de nume de plante ale căror atestări, provenite exclusiv din redacţii greceşti şi latineşti, au un caracter aproximativ. Cercetările din domeniul substratului începute de B. P. Hasdeu au fost continuate la noi de Al. Rosetti, I. I. Russu, C. Poghirc, Gr. Brâncuş, Adriana Ionescu ş. a. Demersul lingviştilor menţionaţi a avut la bază comparaţia cu albaneza, despre care ştim că se înrudea cu idiomul vorbit de traco-daci, dar şi cu alte limbi indo-europene, printre care cele baltice, slave, germanice şi indo-iraniene. În urma acestor studii s-a ajuns la concluzia că există aproximativ 90 de termeni româneşti proveniţi sigur din substrat şi cam 20-30 de cuvinte cu posibilă apartenenţă la acest domeniu; dintre aceştia, unele nume comune au echivalente în albaneză, în timp ce altele nu au.

Cercetarea întreprinsă de noi s-a bazat pe versete extrase din *Biblia de la Bucureşti*, pe care le-am comparat apoi cu versiunile lor din *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Hurmuzaki*, *Codicele Voroneţean*, *Palia de la Orăştie*, *Tetraevangheliarul* şi *Psaltirea* lui Coresi, *Noul Testament de la Bălgrad*, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei şi versiunile integrale ale *Bibliei* din 1938 şi 1988.

Termenii autohtoni se regăsesc în toate traducerile menţionate, însă numărul lor diferă în funcţie de text, cei mai mulţi figurând în variantele din 1688, 1938, 1988 ale Cărţii Sfinte, cu numeroase ocurenţe care se disting printr-o serie de particularităţi semantice, lexicale, morfo-sintactice şi stilistice pe care le-am

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

evidenţiat[1]. Lucrarea de faţă nu-şi propune epuizarea problemei abordate şi tocmai din acest motiv am analizat numai şaptesprezece termeni pentru care am selectat o serie de contexte semnificative din Vechiul şi Noul Testament. Pentru uşurarea comparaţiei am preferat citate scurte.

2. ANALIZA TERMENILOR DE SUBSTRAT

ABUR. În româna veche termenul are următoarele sensuri: **1.** 'vapori de apă': Fac., 2:6: B1938: ***Aburi*** *se ridicau de pe pământ*. *Cf*. B1988: ***Abur*** *ieşea din pământ*. PO: ***O fântână*** *sau negură den pământ*. B1688: ***Izvor*** *ieşiia den pământ*; 2. 'suflare, răsuflare': Ps. 118:131: PH: *Traşu* ***abur***. *Cf*. PS, COR.: *Traş* ***duhu***. DOS.: *Am tras* ***suflet***. B1988: *Am aflat*. 3. 'viaţă; duh': Ps., 134:17: PH: *Nece amu e* ***abur*** *în rrostu<l> lor*. *Cf*. PS: *Nece iaste* ***duhu*** *în rostul lor*. COR.: *Nece iaste* ***suflet*** *în rostul lor*. DOS.: *Nice* ***aburi*** *nu le iastebudză*. ARSENIE: *Nice iaste* ***suflare*** *întru gurile lor*. B1688: *Nu iaste* ***duh*** *în gura lor*. B1938: *Nu au* ***suflare*** *în gura lor*. B1988: *Nu este* ***duh*** *în gura lor*. **4.** 'suflet': Ps. 141:4: PH: *Se cumpliia de la menre* ***aburul*** *mieu*. *Cf*. PS: *Periia de la menre* ***sufletul mieu***. COR.: *Periia de la minee* ***sufletul*** *mieu*. DOS.: *Pentru greu ce mi se strânge pregiur* ***suflet****, de mă stânge*. B1688: *Lipsea dentru mine duhul meu*. B1938: *Dacă* ***duhul*** *meu se învălueşte în mine*. B1988: *Lipsea dintru mine* ***duhul*** *meu*.; **5.** 'vânt, suflare de vânt': Ps. 148:8: PH: *Neaua, bruma,* ***abur*** *de vicol*. PS: *Néoa, sturii şi* ***duhu*** *répede*. COR.: *Zăpada, gheţile, şi* ***duh*** *reapede*. DOS.: *Omeţii şi gheţile şi* ***vântul***. B1688: *Foc, grindină, zăpadă, gheaţă,* ***vânt*** *de vifor*. B1938: ***Zăpezi şi neguri, şi duh de vifor***. B1988: *Zăpada, gheaţa,* ***viforul***. ; **6.** „suflare divină": Ps., 147:7: PH: *Sufla-va* ***aburul*** *Lui*. *Cf*. PS, COR.: *Sufla-va* ***Duhul*** *Lui*. B1688: *Sufla-va* ***vântul*** *Lui*. B1938: *Suflă* ***vântul*** *său*. B1988: *Va sufla* ***Duhul*** *Lui*. **7.** (fig.) 'existenţă efemeră': Iac. 4:14: CV: *Ce va fi viaţa voastră?* ***Aburu*** *easte*. *Cf*. NT: *Ce-i viiaţa voastră?* ***Aburu****-i*. B1688: *Care e viaţa voastră? Că* ***abur*** *iaste*. B1938: *Ce este viaţa voastră?* ***Abur*** *sunteţi*. B1988: *Ce este viaţa voastră?* ***Abur*** *sunteţi*. **8.** 'Duh Sfânt': Înţel. 7:25: B1688: ***Abur*** *iaste puterii lui Dumnezău* [înţelepciunea]. *Cf*. B1938: *Ea* [înţelepciunea] *este* ***suflul*** *puterii lui Dumnezeu*. B1988: *Ea* [înţelepciunea] *este* ***suflul*** *puterii lui Dumnezeu*.; **9.** 'negură de fum': Fapt. 2:19: B1688: *Voiu da minuni … foc şi*

[1] În textele la care ne referim se regăsesc următoarele cuvinte: *abur, balegă, baltă, barză, băga, brad, brâu, bucura, buză, ceafă, cioară, codru, copac, copil, cruţa, curma, curpen, cursă, drum, fărâmă, fluier, gard, gata, ghimpe, groapă, grumaz, jumătate, mal, mare, măgar, măgură, mărar, mânz, mic, mire, moş, mugure, murg, năpârcă, pădure, pârâu, pupăză, pururea, rânză, scrum, sâmbure, stăpân, stână, strugure, strung, şopârlă, ţap, ţepuşă, vatră, zgardă*. În afară de aceste am întâlnit şi derivate şi compuse ale acestora: *nebăgat, bucurie, bucuros, copilaş, drumeţ, fărămitură, găti, înghimpa, ghimpos, îngrădi, îngropa, îngropător, înţărca, măgăriţă, măgăruş, mireasă, moşie, moştenire, moşteni, moştenitor, murgui, a stăpâni, stăpânitor, stăpânire, strepezi, ţepuşă*. Lipsesc din traducerile menţionate cuvintele regionale şi populare: *argea, baci, bască, bâlc, bâr, brânză, brusture, bunget, căciulă, călbează, căpuşă, cioc, ciucă, ciuf, ciump, ciut, coacăză, doină, droaie, druete, ghionoie, ghiuj, grapă, gresie, grunză, guşă, hameş, leurdă, mazăre, noian, sarbăd, scăpăra, strepede, ştiră, urdă, viezure, zară*. Apar doar în Psaltirea lui Dosoftei *ceafă, rânză* şi *scrum*.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

abur *de fum. Cf.* NT: *Şi voi face ciude ... foc şi* ***pară*** *de fum*. B1988: *Minuni voi face … foc şi* ***negură*** *de fum*. B1938: *Minuni voi face … foc şi* ***fumegare*** *de fum.*

DA nu consemnează sensurile 'duh', 'Duh Sfânt', 'suflet, viaţă'. Ideea de 'Duh Sfânt' a fost redată de către traducătorii din perioada veche şi modernă în mod diferit, astfel că se conturează seria sinonimică formată din *abur* şi *suflu*, ultimul fiind însoţit de determinarea 'puterii lui Dumnezeu', menită să înlăture orice ambiguitate semantică posibilă în interpretarea citatului. Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 35) consideră că sensul de bază al lexemului *abur* era în româna veche 'vapori de apă', apoi, în general, 'vapori de lichid'. Sensurile secundare 'fum', 'suflare', 'răsuflare', 'suflet', ' viaţă', 'duh', 'Duh Sfânt' s-au dezvoltat de la cel primar ca urmare a lărgirii sferei semantice a cuvântului de substrat şi a trecerii sale de la concret la abstract. *Abur* intră în următoarele serii sinonimice: 'fântână', 'negură', 'izvor', (sensul 1); 'duh, suflet' (sensul 2); 'duh', 'suflet', 'răsuflare', 'suflare' (sensul 3); 'suflet', 'duh' (sensul 4); 'duh', 'vânt', 'vifor' (sensul 5); 'duh', 'vânt' (sensul 6); 'suflu' (sensul 8); 'pară', 'fumegare', 'negură' (sensul 9). Pentru sensul 7 e preferat termenul autohton 'abur'.

BUCURA apare cu înţelesurile: **1.** 'a profita de ceva': Ieş. 18:9: PO: *Etro iară se* ***bucură*** *despre tot binele. Cf.* B1688: *Şi să* ***minună*** *Iothor de toate bunătăţile*. B1938: *Şi Ietro* ***s-a bucurat*** *de tot binele*. B1988: *Iar Etro* ***s-a bucurat*** *de toate binefacerile*; **2.** 'a râde de cineva': Fac. 21:6: B1688: *Cine va auzi să va* ***bucura*** *împreună cu mine*. *Cf.* PO: *Tot varecine va auzi* ***râde****-va cu mine*. B1938: *Oricine va auzi* ***va râde pe socoteala mea***. B1988: *Oricine va auzi aceasta,* ***va râde****!*; **3.** 'a simţi bucurie': Ps. 95:12: PS: ***Bucura-se-vor*** *toate leamnele dumbrăvilor. Cf.* COR.: ***Bucura-se-vor*** *toate leamnele dumbrăvilor*. DOS.: *S-a bucura-să Toată dumbrava cea deasă*. B1688: ***Să vor bucura*** *toate leamnele dumbrăvii*. B1938: *Toţi copacii pădurii* ***să vuiască de voie bună***. B1988: *Se* ***vor bucura*** *toţi copacii pădurii. 'id.'*: Ps. 12:6: PS: ***Bucură-se*** *înrema mea de spăsenia ta. Cf.* PH: ***Bucură-se*** *înrima mea de scoaterea ta*. COR.: ***Bucură-se*** *inema mea de spăseniia ta*. DOS.: ***Bucurie m-voi face*** *şi inemă bună*. B1688: ***Bucura-se-va*** *inima mea pre mântuirea Ta*. B1938: *De mântuirea ta* ***să se desfăteze*** *inima mea*. B1988*:* ***Bucura-se-va*** *inima mea de mântuirea Ta*; **4.** 'a-şi manifesta bucuria': Ps. 13:7: PS: ***Bucură-se*** *Iacov. Cf.* PH: ***Bucura****-se-va Iacov*. COR.: ***Bucură-se*** *Iacov*. DOS.: *Să să* ***veselească*** *Iacov*. B1688: ***Bucura-se-va*** *Iacov*. B1938: *Iacob* ***să tresalte****!* B1988: ***Bucura****-se-va Iacob*; **5.** 'a răsplăti cuiva': Ps. 6:13: PS: *În veci* ***bucura-se-vor***. *Cf.* PH: *În veaci* ***bucura-se-voru***. COR.: *În veac* ***bucura-se-vor***. DOS.: *Pre toţi Să-i* ***bucuri*** *cu plată*. B1688: *În veac* ***se vor bucura***. B1938: *Să* ***salte*** *de bucurie pururea*. B1988: *În veac* ***se vor bucura***. **6.** 'a birui pe cineva': Eccl. 23:3: B1688: *Se va* ***bucura*** *asupra mea vrăjmaşul mieu. Cf.* B1938: *Să* ***nu se bucure*** *de aceasta vrăjmaşul meu*. B1988: ***Să se bucure*** *de ruşinea mea vrăjmaşul meu.*

În *Istoria limbii române* (ILR 1969: 309) se consideră că răspândirea lui *bucura* la nordul şi la sudul Dunării demonstrează circulaţia generală a termenului şi în româna comună, chiar dacă astăzi cuvântul este foarte rar utilizat în aria din urmă. Adriana Ionescu (1985: 55) este de părere că, iniţial, *bucura* a fost folosit cu sensul

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

de bază 'frumos' şi denumea doar trăsături fizice[2]. Pierderea acestui sens s-a datorat, în opinia autoarei citate, probabil concurenţei sale cu adjectivul moştenit din latină *formosus*, care s-a impus în detrimentul termenului autohton. Mai târziu *bucura* a căpătat un sens secundar mai larg, ca urmare a folosirii sale în legătură cu stările sufleteşti. Aceeaşi autoare (Ionescu 1985: 55) presupune pentru lexemul de substrat şi înţelesurile 'înveselitor, plăcut, mulţumitor', 'a produce bucurie'. *Bucura* are un semantism complex, chiar dacă unele dintre înţelesurile sale sunt astăzi învechite (de exemplu, cele din PO şi *Psaltirea* lui Coresi) sau ieşite din uz (ex.: 'a se întări asupra cuiva, a birui pe cineva'). În româna contemporană termenul exprimă în primul rând ideea de 'a-şi manifesta, a simţi bucurie'. Pentru accentuarea intensităţii acestui sentiment, în textele religioase se întâlneşte frecvent construcţia *a se bucura cu bucurie (mare)*, care este redată în unele traduceri prin *a se veseli cu veselie*. Verbul *a se bucura* este tranzitiv şi reflexiv (în textele vechi şi contemporane), iar în traducerile din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea se construia cu un complement indirect precedat de prepoziţiile *asupra*, *despre*, *în*, *întru*, *pre*, în timp ce, în limba actuală, acesta este urmat întotdeauna de un complement indirect precedat de prepoziţia *de*. *A se bucura* circulă în limba română contemporană în toate subdialectele, fapt valabil şi pentru perioada veche, atestările de care beneficiem provenind din texte traduse în Muntenia, Moldova şi Transilvania. Stabilitatea acestui cuvânt în limba română este dată de derivatele create de la el, dar şi de unităţile frazeologice pe care le-a alcătuit. Echivalentele sale contextuale sale sunt: *a se minuna* (sensul 1); *a râde* (sensul 2); sinonimele unice *a vui*, *a desfăta*, *a se veseli* şi perifraza *a face bucurie* (sensul 3); *a tresălta* (sensul 4). Pentru sensul 5 a fost preferat în toate traducerile comparate de noi termenul de substrat, fapt explicabil prin semantismul complex şi prin importanţa acestui cuvânt în cadrul vocabularului nostru. În seriile sinonimice pe care le-am identificat, alături de *a se bucura* figurează unul sau cel mult trei sinonime parţiale, dar nu există un sinonim total al acestui lexem autohton în niciunul dintre textele citate de noi. În traducerile din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea se remarcă preponderenţa utilizării termenului *a se veseli*, care astăzi este rar.

BUZĂ este înregistrat cu sensurile: **1.** 'gură': 1 Petr. 3:10: NT: *Cu* ***buzele*** *sale să nu grăiască înşelăciune. Cf.* CV: *Cu* ***usnele*** *sale se nu grăiască menciuri.* B1688: ***Buzele*** *lui … să nu grăiască vicleşug.* B1938: ***Buzele*** *sale … să nu grăiască vicleşug.* B1988: ***Buzele*** *sale să nu grăiască înşelăciune. vs.* Ps. 16:4: B1688: *Cuvintele* ***buzelor*** *Tale. Cf.* PS: *Cuventele* ***rostului*** *tău.* PH: *Cuventele* ***rrostului*** *tău.* COR.: *Cuvintele* ***rostului*** *Tău.* DOS.: *Ce-ai zâs cu* ***rostul****, Dumnezău svinte.* B1938*: Cuvântul* ***gurii*** *Tale.* B1988: *Cuvintele* ***buzelor*** *Tale. vs.* Ps. 134:17: DOS.: *Nice aburi nu le iaste-****budză.*** *Cf.* PH: *Nece amu e abur în* ***rrostu</>*** *lor.* PS: *Nece iaste duhu în* ***rostul*** *lor.* COR.: *Nece iaste suflet în* ***rostul*** *lor.* ARSENIE: *Nice iaste suflare întru* ***gurile*** *lor.* B1688: *Nu iaste duh în* ***gura*** *lor.* B1938: *Nu au suflare în* ***gura*** *lor.* B1988: *Nu este duh în* ***gura*** *lor.* **2.** 'viclenie': Ps. 11:2: DOS.: *Cu* ***buze*** *viclene … Grăiesc răutate. Cf.* PS: ***Usne*** *gămbositoare … grăiră rău.* PH: ***Ustnele*** *prilăstitoare ... grăiia rreale.* COR.: ***Usne*** *înşelătoare … grăi rău.* B1688: ***Buze***

[2] Acest sens s-a păstrat doar în toponime şi antroponime.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

vicleane … au grăit reale. B1938: *Cu* ***buze*** *… făţarnică le este vorba*. B1988: ***Buze*** *viclene … rele au grăit*; **3.** (fig.) ‘oameni străini’: 1Cor. 14:21: NT: *Cu alte* ***buze*** *voiu grăi oamenilor acestora*. *Cf*. B1688: *Cu alte* ***buze*** *grăi-voiu norodului acestuia*. B1938: *Grăi-voi către acest popor … prin* ***buzele*** *streinilor*. B1988: *Voi grăi acestui popor … prin* ***buzele*** *altora*; **4.** ‘margine’: 3 Regi 7:23: B1688: *Au făcut marea vărsată, 10 coţi den* ***buza*** *ei până în ceaea* ***buză*** *a ei*. *Cf*. B1938: *A făcut marea, de aramă turnată, … de zece coţi de la o* ***margine*** *până la cealaltă*. B1988: *A mai făcut o mare turtă din aramă, de zece coţi de la o* ***margine*** *până la cealaltă* ***margine***.

Nici în traducerile vechi şi nici în cele moderne ale textelor biblice la care ne-am referit, *buză* nu desemnează şi conceptul de ‘formaţiune anatomică care acoperă dinţii’, ci doar pe cele de ‘gură’; ‘viclenie’; ‘popor străin’ şi ‘margine’. Adriana Ionescu (1985: 58) consideră că *buză* a însemnat iniţial ‘margine’ (probabil a unei cavităţi), apoi, prin specializare a căpătat înţelesul ‘margine a gurii’, care s-a impus ca sens principal al lexemului de substrat. Semnificaţiile ‘gură’; ‘viclenie’; ‘popor’ sunt astăzi învechite şi rare. *Buză* este folosit atât la singular, cât şi la plural. Este atestată doar în *Psaltirea* lui Dosoftei forma învechită de singular *budză*. Textele pe care le avem în vedere au provenit din Muntenia, Moldova şi Transilvania, ceea ce demostrează circulaţia generală a termenului atât în limba română veche, cât şi în cea contemporană. Substantivul analizat are un bogat simbolism religios, ca de fapt toate elementele lexicale păstrate de la traco-daci pe care le-am discutat aici, el regăsindu-se în structura metaforelor şi a metonimiilor frecvente în Psalmi. Comparând modul în care au fost au fost redate în limba română versetele din Psaltire de către traducătorii din sec. al XVI-lea, al XVII-lea şi al XX-lea am constat, pe de o parte, preferinţa acestora pentru cuvântul autohton, iar pe de altă parte, existenţa unui număr mic de echivalente contextuale ale acestuia. Se conturează seriile sinonimice: ‘usne’ (cu forma *ustne*), ‘rost’, ‘gură’ (sensul 1); ‘usne’, ‘ustne’ (sensul 2); ‘margine’ (sensul 4). Pentru sensul 3 a fost folosit doar lexemul ‘buză’.

CODRU exprimă următoarele înţelesuri: **1.** ‘pădure (mare, bătrână)’: Deut. 19, 5: B1688: *Va întra … la* ***codru*** *să adune leamne*. *Cf*. B1938: *Va intra în* ***pădure*** *… ca să taie lemne*. B1988*: Se va duce … în* ***pădure*** *să taie lemne*.; **2.** ‘munte’: Ps. 14, 1: PS: *Cire se va sălăşlui în codrul sfăntu al Tău? Cf*. PH: *Cinre se va muta în cel svântu* ***dealu*** *al Tău?* COR.: *Doamne, … cine se va sălăşui în* ***codrul*** *sfânt al Tău?* DOS.: *Doamne, cine … Să şază-ntr-a Ta casă, în* ***măgura*** *cea deasă?* B1938: *Doamne*, … Cine *va sălăşlui în sfânt* ***muntele*** *Tău?* B1988: *Doamne, … cine se va sălăşlui în* ***muntele*** *cel sfânt al Tău?*; **3.** ‘colină’: Is. 40, 12: B1688: *Cine au pus …* ***codrii*** *cu cumpăna? Cf*. B1938: *Cine a cântărit …* ***colinele*** *cu balanţa?* B1988: *Cine a cântărit …* ***văile*** *cu cântarul?*; **4.** ‘loc înalt’; ‘culme’: Ier. 14, 6: B1688: *Măgarii sălbateci stătură pren* ***codri***. *Cf*. B1938: *Asinii sălbatici stau pe* ***culmi*** *pleşuve*. B1988: *Asinii sălbatici stau în* ***locuri înalte***.; **5.** ‘ridicătură de pământ’: Iez. 6, 3: B1688: *Zice Adonai Domnul …* ***codrilor***. B1938: *Rosteşte Domnul Dumnezeu împotriva …* ***luncilor***. B1988: *Grăieşte Domnul Dumnezeu …* ***şesurilor***.

Adriana Ionescu (Ionescu1985: 67) arată faptul că în româna comună sensul primar al lui *codru* era de ‘pădure situată pe o înălţime’, principalul argument invocat de autoarea citată pentru susţinerea ipotezei emise fiind folosirea termenului *pădure*

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

ca denumire generală a acestei forme de vegetaţie 'indiferent de locul pe care se situa'. B. P. Hasdeu (Hasdeu 1873: 244-46) este de părere că termenul de substrat, *codru,* era întrebuinţat cu semnificaţia 'pădure' în Dacia Traiană şi cu aceea de 'munte; munte păduros' în Istria. Al. Rosetti (Rosetti 1967: 77) explică relaţia *pădure – munte* nu ca pe un calc după slavă, ci ca urmare a unei evoluţii paralele în română şi slavă.[3] Sinonimia parţială dintre *codru* şi *pădure* este, în opinia Adrianei Ionescu (Ionescu 1985: 67), o probă a originii diferite a celor două nume comune, *codru* şi *pădure*. În versetele biblice comparate de noi *codru* pune în evidenţă trăsăturile semantice observate de lingviştii la care am făcut deja referire. *Codru* este întrebuinţat de Coresi în traducerea psalmilor, cu sensul „munte", în B1688 acest nume comun desemnează conceptele de 'pădure'; 'loc înalt'; 'deal, colină'; 'şes', dar nu figurează nici în B1938 şi nici în B1988; în acestea din urmă sunt folosite doar echivalentele sale contextuale. *Codru* are următoarele sinonime parţiale: 'pădure' (sensul 1); 'munte', 'deal', 'măgură' (sensul 2), 'colină', 'vale' (sensul 3), sinonimul unic 'culme' şi perifraza 'loc înalt' (sensul 4), 'luncă, şes' (sensul 5). În ultima serie sinonimia se bazează pe semul comun 'înălţime'. *Codru* are aici sensuri învechite şi populare, iar echivalentele sale aparţin aceluiaşi registru stilistic. El este astăzi rar folosit, în locul său fiind preferat *pădure*.

COPIL figurează în textele religioase cu următorul conţinut semantic: **1.** 'persoană în raport cu părinţii săi': Mat. 19, 13: B1938: *Au adus la El* ***copii****. Cf.* TETR.: *Aduseră către-însul şi* ***tinerii.*** B1688: *Să adusără către El* ***copilaşi****.* NT: *Adusără către El* ***porobocii.*** B1988: *I s-au adus* ***copii.*****;** (p. ext.) 'tânăr de sex masculin': Ioan, 4, 51: B1688: ***Copilul*** *tău trăiaşte*! *Cf.* TETR.: ***Fiiul*** *tău viu iaste.* NT: ***Fiul*** *tău iaste viu.* B1938: ***Feciorul*** *lui trăieşte.* B1988: ***Fiul*** *lui trăieşte.* vs. Fac., 21, 12: B1688: *Nu fie înaintea ta greu pentru* ***copil****. Cf.* PO: *Nu-ţi fie greu de* ***fecior****.* B1938: *Nu te amărî în tine din pricina* ***băiatului****.* B1988: *Să nu ţi se pară grele cuvintele cele pentru* ***prunc****.* vs. Fapte, 20, 12: B1688: *Şi aduseră pre* ***copil*** *viu. Cf.* CV: *Şi aduseră* ***pruncu*** *viu.* NT: *Şi adusără pre* ***fecior*** *viu.* B1938: *Iar pe* ***băiat*** *l-au adus viu.* B1988: *Iar pe* ***tânăr*** *l-au adus viu.* **2.** 'persoană de sex masculin, în primul stadiu de viaţă': Ieş. 1, 22: B1988: *Tot* ***copilul*** *de parte bărbătească. Cf.* PO: *Toţi* ***feciorii****.* B1688: *Toată* ***partea bărbătească****.* B1938: *Orice* ***băiat.*** vs. Deut. 25, 6: B1688: ***Copilul*** *carele va naşte. Cf.* B1938: *Iar* ***întâiul născut****.* B1988: ***Întâiul născut****.* vs. Ps. 130, 2: B1938: *Precum* ***copilul*** *înţărcat stă lângă maică-sa. Cf.* PS: *Ca băiatul spre mumă-sa.* PH: *Ca* ***aplecatul*** *spre mumă-sa.* COR.: *Ca* ***băiatul*** *spre mumă-sa.* DOS.: *Cum pate* ***cuconul*** *când să-nţarcă.* B1688: *Ca* ***înţărcatul*** *spre maica lui.* B1988: *Ca un* ***prunc*** *înţărcat de mama lui.*; **3.** 'bastard': Evrei, 12, 8: NT: ***Copii*** *sânteţi, nu fii.* B1938: *Sunteţi* ***feciori din desfrânare*** *şi nu fii adevăraţi.* B1988: *Sunteţi* ***fii nelegitimi*** *şi nu fii adevăraţi.* **4.** (fig.) 'om naiv, nevinovat': Mat. 18, 3: B1688: *De nu vă veţi întoarce şi să fiţi ca* ***copiii****, nu veţi întră întru împărăţia ceriurilor. Cf.* TETR.: *De nu veţi priimi împărăţiia lu Dumnezeu ca* ***feciorii****, nu veţi avea a întra întru ea.* NT: *Să nu vă veţi întoarce şi să fiţi ca* ***porobocii****, nu veţi întra întru Împărăţiia ceriurelor.*

[3] Ipoteza calculului este infirmată în opinia lui Al. Rosetti (Rosetti 1967: 47) de faptul că în albaneză *codru* are sensul curent 'deal, colină'.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

B1938: *De nu vă veţi întoarce ca să fiţi ca* ***pruncii****, nu veţi intra în împărăţia cerurilor*. B1988: *De nu vă veţi întoarce şi nu veţi fi precum* ***pruncii****, nu veţi intra în împărăţia cerurilor*". **5.** (fig.) 'om neînţelept, lipsit de experienţă': Pilde, 1, 4: B1688: *Să dea … la* ***copilul*** *tânăr sâmţire şi cugetare*. B1938: *Pentru a prilejui …* ***omului tânăr*** *ştiinţă şi bună chibzuinţă*. B1988: *Pentru a prilejui …* ***omului tânăr*** *cunoştinţă şi bună cugetare*. **6.** (înv.) 'servitor, slugă': 2 Regi, 9, 2: B1688: *Den casa lui Saul era* ***copil****. Cf.* B1938: *În casa lui Saul era un* ***rob***. B1988: *În casa lui Saul încă fusese un* ***rob***.; **7.** 'pui de animal': Ieş. 32, 13-14: B1688: *Cămile … şi* ***copiii*** *lor. Cf.* PO: *Cămile … cu* ***mânzii*** *depreună*. B1938: *Cămile cu* ***puii*** *lor*. B1988: *Cămile ... cu* ***mânjii*** *lor.*

Observăm că în textele vechi lexemul *copil* avea atât restricţii semantice, cât şi contextuale. El denumea doar 'progenitura de sex masculin rezultată dintr-o relaţie nelegitimă', prin aceasta observându-se sinonimia cu *bastard*. Adriana Ionescu (Ionescu 1985:75) presu[4]pune că acesta era sensul primar al lexemului *copil*, fapt întemeiat pe semnificaţiile cuvântului din limbile balcanice. Gr. Brâncuş (Brâncuş 1984: 69) explică sensurile 'bastard' şi 'servitor' ca evoluţii ulterioare de la sensul primar al lui *copil*, 'prunc, fiinţă omenească în primii ani de viaţă'. Adriana Ionescu (Ionescu1985: 75) nu exclude nici posibilitatea ca lexemul *copil* să fi avut o dublă semnificaţie: 'enfant' şi 'bastard', din care româna a reţinut doar primul sens pe care l-a impus în urma concurenţei cu lat. *puer*. Citatele selectate demonstrează caracterul polisemantic al lui *copil*; acesta este folosit, atât cu sensuri care circulă încă în limba contemporană, cât şi cu unele care astăzi sunt învechite şi chiar ieşite din uz. Sinonimele sale contextuale (unice şi perifrastice) sunt: 'tânăr', (reg.) 'poroboc', 'copilaş' şi 'fiu', 'fecior'; 'copil', 'fecior', 'prunc', 'băiat' (sensul 1); 'fecior', 'parte bărbătească', 'copil de parte bărbătească'; 'copil', 'întâi născut'; 'băiat', 'cucon', 'înţărcat', 'prunc', 'aplecat' (sensul 2); 'fecior din desfrânare', „'iu nelegitim' (sensul 3); 'fecior', 'poroboc', 'prunc' (sensul 4); perifraza 'om tânăr' (pentru sensul 5); 'rob' (sensul 6); 'mânz', 'pui' (sensul 7).

Seria sinonimică *copil, prunc, cocon* pune în evidenţă opoziţia semantică existentă doar în limba veche între ultimii doi termeni – pe de o parte – prin care se înţelegea 'urmaşul născut din căsătorie' şi *copil* – pe de altă parte – care desemna 'fiul sau fiica rezultată dintr-o relaţie nelegitimă'; această diferenţă a dispărut în limba contemporană, *prunc* a intrat în vocabularul pasiv, fiind resimţit ca termen învechit, în timp ce *copil* denumeşte astăzi 'orice urmaş al unui cuplu legitim sau nu'. Ambii termeni menţionaţi sunt literari, *prunc* este popular ca şi *cocon*. În seria *băiat, fecior, copil*, relaţia dintre cele trei cuvinte are la bază semul 'vârstă'. Distincţia dintre *băiat şi copil* este mai precisă decât cea dintre *băiat şi fecior*, întrucât în ultimul caz reiese şi semnificaţia *adolescent*. Sinonimia *băiat, copil* presupune şi o deosebire de nuanţă afectivă, *copil* conţine o notă peiorativă deoarece face referire şi la noţiunile 'fără înţelepciune, pricepere, experienţă de viaţă', în timp ce *băiat* exprimă 'simpatia, aprecierea' faţă de cineva. (DA). Am observat folosirea substantivală a lui *înţărcat* ca sinonim al lui *copil*. *Înţărcat*, un regionalism din Transilvania, apare în limba

[4] Ngr. *κοπέλορ* 'bastard'; *κοπέλι* 'copil', srb. *kópile* 'bastard', bg. *kópele, kopelak* „id."

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

contemporană doar cu valoare adjectivală. *Poroboc*, atestat doar în NT, este învechit şi regional. În unele situaţii, s-a impus în limba contemporană unul dintre echivalente; ex. pentru a exprima noţiunea de *rob*, nu se mai întrebuinţează cuvântul *copil*, ci *rob* sau *slugă*. Printre echivalentele lui *copil* figurează şi derivatul său diminutival *copilaş* care are o nuanţă afectivă, subliniind ideea de 'puritate, naivitate' a unei persoane. Acest derivat este folosit şi cu sensul 'rob' situaţie în care trimite la un referent 'animat uman', fără a avea în componenţa sa semul 'vârstă' şi nici nu exprimă o nuanţă afectivă.

CRUŢA este atestat cu următoarele sensuri: **1.** (fig.) 'a avea grijă de': Fapte, 20, 29: CV: *Lupi grei …nu vor* ***cruţa*** *turrma. Cf.* NT: *Lupi grei … nu vor* ***cruţa*** *turma.* B1688: *Lupi grei …* ***necruţând*** *turma.* B1938: *Lupi crânceni, … nu vor* ***cruţa*** *turma.* B1988: *Lupi îngrozitori, … nu vor* ***cruţa*** *turma.*; **2.** 'a distruge': Fac. 18, 24: PO: *N-ai* ***cruţa*** *acelui loc? Cf.* B1688: *Nu vei* ***lăsa*** *tot locul?* B1938: *N****u vei cruţa*** *locul?* B1988: *N****u vei cruţa*** *tot locul?*; **3.** 'a ierta': 2 Petr. 2, 4: NT: *N-au* ***cruţat*** *Dumnezău* ***îngerilor*** *carii au greşit. Cf.* B1688: *Dumnezeu* ***pre îngerii*** *greşind nu i-****au cruţat****.* B1938: *Dumnezeu* ***n-a cruţat pe îngerii*** *care au păcătuit.* B1988: *Dumnezeu* ***n-a cruţat pe îngerii*** *care au păcătuit*. **4.** 'a menaja': Rom. 8, 32: NT: *N****u cruţă*** *tocma pre Fiiul Său. Cf.* B1688: *Pre al Său Fiiu* ***n-au cruţat****.* B1938: *Pe însuşi Fiul său nu L-****a cruţat****.* B1988: *Pe Însuşi Fiul Său nu L-****a cruţat****.* **5.** 'a păstra neatins': Fac., 12, 12: B1688: *Pre tine te vor* ***cruţa****. Cf.* PO: *Tine vor* ***ţinea****.* B1938: *Pe tine te vor* ***lăsa cu viaţă****.* B1988: *Pe tine te* ***vor lăsa cu viaţă****.* **6.** (ieşit din uz) 'a respecta o poruncă': Deut., 26, 17: B1688: *Vei* ***cruţa*** *poruncile Lui. Cf.* B1938: *Vei* ***păzi*** *… poruncile … Lui.* B1988: *Vei* ***păzi*** *… poruncile Lui."*

Citatele pe care le-am extras pun în evidenţă faptul că *a cruţa* apare în traducerile textelor biblice provenite din Muntenia, Moldova şi Transilvania, acesta fiind un indiciu clar al circulaţiei generale a acestui verb în zonele locuite de români. Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 81) arată că de la sensul iniţial 'a păstra, a acoperi', *a cruţa* a ajuns, prin lărgire de sens, la semnificaţiile 'a feri, a menaja', 'a avea milă, a se îndura de ...', 'a ierta'. În limba literară contemporană termenul autohton are un aspect învechit şi rar, fiind concurat de unele dintre echivalentele sale, ex. 'a păzi', 'a ierta'. Traducerile din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea pun în evidenţă o particularitate sintactică distinctă a acestui verb care se construieşte atât cu un complement direct (substantiv sau pronume) precedat de prepoziţia *pe*, cât şi de un complement indirect în dativ. Acest dublu regim prepoziţional demonstrează faptul că în limba veche *a cruţa* era atât tranzitiv, cât şi intranzitiv, spre deosebire de cea actuală în care s-a păstrat doar caracterul tranzitiv. Termenul despre care discutăm are următoarele echivalente contextuale parţiale: 'a lăsa' (pentru sensul 2), sinonimul unic (învechit) 'a ţine' şi perifraza 'a lăsa cu viaţă' (sensul 5); (învechit) 'a păzi' (sensul 6). Pentru exprimarea semnificaţiilor 'a ierta' şi 'a menaja' a fost preferat termenul de substrat în toate versiunile româneşti ale versetelor 2 Petr. 2, 4 şi Fac., 12, 12. Ideea de 'a avea grijă de ...' prezentă în Fapt. 20, 29, este redată în B1688 prin gerunziul negativ a lui *cruţa*, în timp ce, în toate celelalte versiuni, a fost utilizată forma negativă de indicativ viitor a acestuia.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

CURSĂ este atestat cu sensurile: **1.** 'unealtă (de lemn, fier, sârmă, leasă), laţ pentru prins păsări sau animale': Ps., 123, 7: PS: *Sufletul nostru ca pasăré izbăvi-se de* ***cursa*** *vărătorilor. Cf.* PH: *Sufletele noastre ca paserea izbăvi-se de* ***cursa*** *vânrătorilor.* COR.: *Sufletul nostru ca pasărea izbăvi-se de* ***cursa*** *vânătorilor.* DOS.: *Ne-ai scos din* ***laţ****. … Ca vrabia ne-ai scos*. B1688: *Sufletul nostru ca o pasăre se izbăvi de* ***laţul*** *vânătoriului*. B1938: *Sufletul nostru întocmai ca o pasăre a scăpat din* ***laţul*** *păsărarilor*. B1988: *Sufletul nostru a scăpat ca o pasăre din* ***cursa*** *vânătorului*; **2.** (fig.) 'primejdie, pericol': Ps. 24, 16: PS: *Domnul … trase den* ***cursă*** *picioarele méle. Cf.* COR.: *Domnul … trase den* ***cursă*** *picioarele meale. Cf.* DOS.: *Doamne, ... tu îm vei scoate de* ***căpcană*** *picioarele.* B1688: *Domnul … va scoate den* ***laţ*** *picioarele meale*. B1938: *Domnul … din* ***laţ*** *El va scoate picioarele mele*. B1988: *Domnul … va scoate din* ***laţ*** *picioarele mele* . vs. Ps. 123, 7: PS: ***Cursa*** *frănse-se. Cf.* PH: *Cursa frânse-se***.** COR.: ***Cursa*** *frânse-se. Cf.* **DOS**.: *Şi* ***sâlţele*** *… Le-ai stricat*. B1688: ***Laţul*** *să zdrobi*. B1938: ***Laţul*** *s-a rupt*! B1988: ***Cursa*** *s-a sfărâmat*.; **3.** (fig.) 'uneltire, vicleşug': Ps. 9, 15: PS: *În* ***cursa*** *ăcasta … legă-se pičorul lor. Cf.* PH: *În* ***paguba*** *... nudă picioarele lor***.** COR.: *În* ***cursa*** *ceasta … legă-se piciorul lor*. B1688: *În* ***laţul*** *acesta … prinse-se pičorul lor*. B1938: *În* ***laţul*** *pe care l-au măestrit s-a prins piciorul lor*. B1988: *În* ***cursa*** *aceasta, … s-a prins piciorul lor*.

Traducătorii din cele trei secole îl folosesc pe *cursă* în primul rând cu sensurile figurate 'vicleşug', 'uneltire', care au la bază analogia dintre destinaţia dispozitivului (prinderea animalelor sau a păsărilor) şi cea a vicleniei – distrugerea cuiva ca urmare a uneltirilor. Termenul le are ca sinonime contextuale pe *laţ* (sensul 1); 'capcană' (în forma veche *căpcană*), 'laţ' (sensul 2); 'sâlţă', 'laţ' (sensul 3). *Capcană* şi *laţ* apar atât în versiunile din veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea, cât şi în cele din sec. al XX-lea, atât cu sensuri proprii, cât şi figurate. *Sâlţă* figurează ca sinonim contextual al lui *cursă* doar în *Psaltirea* lui Dosoftei şi este un termen învechit şi regional.

DRUM exprimă următoarele accepţiuni: **1.** 'loc deschis, răspântie': Luc. 14, 23: NT: *Eşi la* ***drumure****. Cf.* TETR.*.: Eşi la* ***cale****.* B1688*: Ieş la* ***drumuri****.* B1938*: Ieşi la* ***drumuri****.* B1988*: Ieşi la* ***drumuri****.* **2.** (fig.) 'viaţă, mod de a trăi, de a acţiona': Rom. 3, 15-16: *Cf.* B1938**:** *Prăpăd şi nenorocire sunt în* ***drumurile*** *lor.* NT: *Sfărâmare şi scârbă întru* ***căile*** *lor.* B1688: *Zdrobire şi dosadă - întru* ***căile*** *lor.* B1988: *Pustiire şi nenorocire sunt în* ***drumurile*** *lor*. **3.** 'fâşie continuă de teren, amenajată prin bătătorire, pietruire, asfaltare etc., în vederea realizării comunicaţiei terestre': 2 Regi, 15, 23: B1688: *Norodul … mergea pre faţa* ***drumului*** *pre pustiiu. Cf.* B1938: *Gloata se scurgea … pe* ***drumul*** *care duce în pustie*. B1988: *S-a dus tot poporul pe* ***calea*** *spre pustie*. **4.** 'călătorie': Deut. 14, 24: B1688: *Va fi departe* ***drumul*** *de la tine*. *Cf.* B1988: *Va fi pentru tine* ***drumul*** *lung.* B1938: ***Drumul*** *într-acolo va fi prea lung*; **5.** 'stradă': 2 Regi, 22, 43: B1688: *Ca ţina den* ***drumuri*** *am supţiat pre ei. Cf.* B1938: *Rânitu-i-am ca pe noroiul de pe* ***uliţi****.* B1988: *Şi-i voi călca în picioare ca ţina* ***uliţelor****.* **6.** 'urmă lăsată de cineva': Înţel. 5, 10: B1688: *Nu iaste de a-i afla urma [corabiei], nici* ***drumul*** *şi cărarea ei în valuri*. B1938: *Corabia … a cărei* ***brazdă*** *în apă nu poţi s-o mai găseşti*. B1988: *La fel cu corabia … a cărei* ***urmă*** *în apă nu poţi s-o găseşti.*

În traducerile moderne, *drum* este întrebuinţat atât cu sensul propriu 'distanţă, direcţie, cale, stradă', cât şi cu cel figurat 'loc deschis'; 'calea vieţii'. Scrierile vechi

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

din care am extras citatele menţionate provin doar din Muntenia şi Transilvania. În cele Moldova, în locul lui *drum*, se utilizează sinonimul acestuia, 'cale'. Echivalentele contextuale ale lui *drum* sunt: 'cale' (sensurile 1, 2 şi 3); 'uliţă' (sensul 5) şi 'brazdă, urmă' (sensul 6). În toate variantele de traducere ale Deut. 14, 24 a fost preferat numele comun autohton. Pentru a reda noţiunea de 'loc deschis, răspântie' este folosit doar *drum*. Observăm că termenul de substrat avea o circulaţie destul de largă în limba veche, trăsătură pe care a păstrat-o şi în cea contemporană. Semantismul său complex i-a determinat probabil pe traducătorii din cele trei epoci să-l prefere pe *drum* în raport cu echivalentele sale. *Cale* este cel mai apropiat de înţelesurile lui *drum*, dar cele două lexeme nu sunt sinonime totale. În ceea ce-l priveşte pe *uliţă* sensul său este unul mult mai restrâns şi mai concret decât al lui *drum*, deoarece referentul primului termen este 'stradă', în timp ce ultimul are un sens mult mai larg fiind denumirea generică a oricărei 'căi terestre de acces'. *Uliţă* este astăzi un termen învechit şi rar şi a fost înlocuit de 'stradă'. Ambele cuvinte au în limba contemporană referenţi diferiţi, astfel *stradă* este specific mediului urban, în timp ce *uliţă* e utilizat exclusiv pentru zonele rurale. Relaţia de sinonimie dintre *drum, brazdă* şi *urmă* are la bază semul comun 'semn al trecerii', iar sensul figurat 'viaţă' s-a dezvoltat pe baza ideii potrivit căreia existenţa este văzută metaforic sub forma unei călătorii de-a lungul căreia orice persoană participă la o suită de evenimente desfăşurate într-o anumită perioadă de timp. În traducerea versetului 14, 23 de la Luca din NT substantivul neutru *drum* are atât plural *drumure* (atăzi învechit), cât şi *drumuri*; cea de-a două formă este singura acceptată de norma literară actuală.

GARD are următoarele sensuri: **1.** 'zid; împrejmuire': Ps. 79, 13: PS: *Spărseşi* ***gardul.*** *Cf.* PH: *Oborrişi* ***gardu***. COR.: *Spărseşi* ***gardul***. DOS.: *Laşi* ***gardul*** *să-i cază*. B1688: *Râsipeşti* ***gardul.*** B1938: *Ai spart* ***zidurile***. B1988: *Ai dărâmat* ***gardul.***; **2.** 'loc împrejmuit': Luc. 14, 23: TETR.: *Eşi la* ***cale***. *Cf.* NT: *Eşi … la* ***cărări***. B1688: *Ieş … la* ***îngrădiri***. B1938: *Ieşi … la* ***garduri***. B1988: *Ieşi … la* ***garduri***; **3.** 'pocrovăţ': Ieş. 26, 1-2: B1688: *Cortului vei face zeace* ***garduri*** *de mătase împletită. Cf.* PO: *Cortul iară să-l faci den dzeace* ***pocroave****, den răsucită mătase.* B1938: *Cortul să-l faci din zece* ***covoare*** *de vison.* B1988: *Cortul să-l faci din zece* ***covoare*** *de in răsucit şi de mătase*; **4.** 'element constitutiv al Cortului Mărturiei': Ieş. 38, 16-17: B1688: ***Gardurile*** *cortului, de mătase împletită. Cf.* PO: ***Pocroavele*** *pridvorului … den mătase albă răsucită.* B1938: ***Perdelele*** *curţii, … erau de vison*. B1988: ***Perdelele*** *pe toate laturile erau de in răsucit*; **5.** 'pază, îngrădire': Eccl. 36, 27: B1688: *Unde nu iaste* ***gard****, jăfui-se-va moşia. Cf.* B1938: *Unde nu este* ***îngrăditură****, agoniseala casei e jefuită*. B1988: *Unde nu este* ***gard****, se va jefui agoniseala*; **6.** (fig.) 'despărţitură': Efes. 2, 14, 15: B1688: *El … mijlocul păreatelui* ***gardului*** *au dezlegat, Vrajba. Cf.* NT: *El ... păreatele den mijloc al* ***usebiturii*** *l-au rupt***.** B1938: *El … a surpat peretele din mijloc al* ***despărţiturii***. B1988: *El … rupând peretele cel din mijloc al* ***despărţiturii****, Desfiinţând vrăjmăşia.*

Cuvântul *gard* avea, după Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 98), sensul iniţial de 'împletitură' fapt demonstrat de către corespondentul său albanez, *gardh*, care denumeşte o 'împletitură de nuiele, de spini, în jurul unei grădini sau al unui ogor; şi (fig.) obstacol', cf. şi gr. *γαρδον* 'pânză'. Adriana Ionescu (Ionescu 1985:98) arată că

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

„la început rom. *gard* şi alb. *gardh* denumeau probabil împletitura care împrejmuia locul în care se ţineau animalele (v. lit. *gardas* 'loc împrejmuit cu o împletitură în care se ţin oile, ocol, ţarc), iar ulterior, cuvântul a început să desemneze orice îngrăditură indiferent de materialul din care era confecţionată, de scopul pentru care era folosită şi de tehnica utilizată pentru realizarea acesteia. Aşa s-a dezvoltat sensul 'zid'. *Gard* este un termen important atât prin conţinutul său semantic, cât şi prin preferinţa traducătorilor pentru el în comparaţie cu sinonimele sale. Citatele pun în evidenţă mai multe sensuri proprii şi figurate, dar şi faptul că acest element autohton era şi este cunoscut vorbitorilor din Muntenia, Moldova şi Transilvania şi că face parte din registrul literar al limbii române vechi şi contemporane. Sinonimele lui *gard* sunt: 'zid' (utilizat la plural, pentru sensul 1), 'cărare' şi 'îngrădire' (sensul 2); 'pocrov', 'covor' (sensul 3); 'pocrov', 'perdea' (sensul 4). *Pocrov* este un temen învechit şi regional care circula doar în Muntenia şi Transilvania şi a cărui semnificaţie este 'covor ţărănesc, scoarţă'. Sinonimia parţială dintre *gard, pocrov şi perdea* are la bază semul „împletitură" (de stofă sau de mătase). *Gard* le are ca echivalente contextuale pe 'îngrăditură' (sensul 5) şi 'usebitură', 'despărţitură' (sensul 6). În situaţia din urmă, *despărţitură* este utilizat în sensul teologic de 'blestemul prin care Adam a fost alungat de Dumnezeu din Rai', ideea exprimată fiind cea de împăcare a omului cu Dumnezeu Tatăl prin jertfa şi învierea Mântuitorului Hristos, Fiul lui Dumnezeu.

GROAPĂ apare cu următoarele sensuri: **1.** 'cavitate săpată în pământ': Ieş. 21, 33: PO: *Neştine atare* ***groapă*** *deschide. Cf.* B1688: *Va deschide neştine* ***groapă***. B1938: *Va săpa cineva o* ***fântână***. B1988: *Va săpa cineva o* ***fântână***. vs. Fac. 37, 19: B1688: *Să-l aruncăm pre el într-o* ***groapă.*** *Cf.* PO: *Să-l aruncăm în cea* ***fântână***. B1938: *Să-l aruncăm într-o* ***fântână***. B1988: *Să-l aruncăm într-un* ***puţ***; **2.** 'fântână': Deut. 6, 11: B1688: ***Gropi*** *cioplite. Cf.* B1938: ***Fântâni*** *săpate.* B1988: ***Fântâni*** *săpate în piatră.* **3.** 'mormânt, iad': Fac. 44, 29: PO: *Bătrîneaţele meale … le-aţi duce în* ***groapă.*** *Cf.* B1688: *Şi-m veţ pogorî bătrâneaţele … în* ***iad***. B1938: *Veţi pogorî cărunteţele mele … în* ***Şeol***! B1988: *Veţi pogorî cărunteţile mele … în* ***mormânt***; **4.** (fig.) 'uneltire': Ps. 7, 15: PS: ***Părău*** *rimă şi săpă, şi căzu în* ***groapa*** *ce féace. Cf.* PH: *Săpară între faţa mea* ***groapă*** *şi căzură în ea.* COR.: ***Pârău*** *rim şi săpă, şi căzu în* ***groapă*** *ce feace.* DOS.: *Cine va săpa* ***groapă*** *altuia să-l surpe, Sângur ş-va cădea-n* ***râpă*** *şi viaţa ş-a rumpe.* B1938: *El sapă* ***groapa*** *…, dar cade în* ***groapa*** *pe care a făcut-o!* B1988: ***Groapă*** *a săpat … şi va cădea în* ***groapa*** *pe care a făcut-o*; (fig.) „id.": Ps., 9, 15: B1988: *Căzut-a neamurile în* ***groapa*** *pe care au făcut-o. Cf.* PS: *În* ***cursa*** *ăcasta ce ascunseră legă-se piĉorul lor.* PH: *În* ***paguba*** *ceale ce le feaceră ... nudă picioarele lor.* COR.: *Cufundară-se limbile în* ***pagubă*** *ce feaceră.* B1938: *Prăbuşitu-s-au păgânii în* ***copca*** *pe care au pregătit-o.* **5.** (fig.) 'distrugere a cuiva prin viclenie': Rom. 3, 12: B1688: ***Groapă*** *deschisă – gâtlejul lor. Cf.* NT: ***Mormânt*** *deşchis, grumazul lor.* B1938: ***Mormânt*** *deschis este gâtlejul lor.* B1988: ***Mormânt*** *deschis este gâtlejul lor.*

Atestările demonstrează circulaţia termenului *groapă* în Moldova, Muntenia şi Transilvania, iar semantismul său cuprinzător exprimă atât noţiuni concrete 'fântână, puţ, mormânt', cât şi abstracte 'iad', 'uneltire, viclenie'. Numele comun

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

groapă a evoluat de la sensul de bază 'cavitate săpată în pământ' la cel de 'mormânt', iar mai târziu la cel figurat 'iad'. Au fost folosite următoarele sinonime contextuale: 'fântână', 'puţ' (sensul 1); 'fântână' (sensul 2); 'mormânt', 'iad', 'Şeol' (sensul 3); 'râpă', 'pagubă', 'copcă' (sensul 4); 'mormânt' (sensul 5). Pentru sensul 4, *groapă* îl are ca sinonim pe *pârâu,* la baza acestei relaţii stând semul „cavitate săpată". În seria *groapă, fântână, puţ*, primul component este denumirea generică a oricărei 'cavităţi săpate în pământ' indiferent de dimensiune sau destinaţie, în timp ce *fântână şi puţ* sunt realizările particulare ale acestei noţiuni, ele definindu-se prin semul comun 'orificiu săpat în pământ' şi cel diferenţiator 'pentru extragerea apei potabile'. Aceeaşi relaţie de la general la particular se observă şi în seria *groapă, mormânt, iad, Şeol.* Trăsătura care diferenţiază constituenţii acestei serii este 'destinaţia'. *Groapă* este denumirea generală a oricărui orificiu săpat în pământ, celelalte trei lexeme au în comun semul 'pentru înmormântarea celor decedaţi'. Ultimele două sinonime ale seriei presupun restricţii semantice şi referenţiale în plus în raport cu *groapă* şi *mormânt*. *Iad* reprezintă un concept utilizat în special în creştinism, în timp ce *Şeol* se utilizează numai în Vechiul Testament. Echivalenţa dintre aceste cuvinte se bazează pe ideea că iadul este imaginat ca un loc subteran în care cei păcătoşi sunt pedepsiţi după moarte. În stilul religios al sec. al XVI-lea este preferat *groapă* pentru sensurile 'mormânt'; 'iad', ambii termeni aparţinând vocabularului fundamental al românei vechi, dar numele comun autohton este în acest stil chiar mai frecvent folosit decât sinonimul său *mormânt*. Cu sensul figurat de 'vicleşug, uneltire' apare seria sinonimcă *groapă*, *mormânt* care exprimă metaforic ideea distrugerii cuiva prin intermediul uneltirilor şi al vorbirii de rău. Putem spune că *groapă* este un termen general, iar echivalentele sale sunt realizări particulare ale acestuia. Sinonimia dintre *groapă râpă*, *pagubă* şi *copcă* se justifică prin ideea de 'uneltire care se întoarce împotriva autorului acesteia'.

GRUMAZ are următoarele semnificaţii: **1.** '(echivoc) gât sau ceafă': Fac. 27, 16: PO: *Cu piialea iedului … pre* ***grumazi*** *ce era goli învăli. Cf.* B1688: *Pieile iezilor le-au pus … preste ceale goale ale* ***grumazului*** *lui.* B1938: *Pieile iezilor le-a înfăşurat … pe partea netedă a* ***gâtului****.* B1988: *Cu pieile iezilor a înfăşurat … părţile goale ale* ***gâtului*** *lui*; **2.** 'gâtlej, faringe, esofag': Ps. 68, 4: PS: *Tăcu* ***grumadzul*** *mieu. Cf.* PH: *Amuţi* ***grumagiul*** *mieu.* COR.: *Tăcu* ***grumazul*** *mieu.* DOS.: *Mi-au amurţât* ***limba****.* B1688: *Amorţit-au* ***gâtlejul*** *mieu.* B1938: *Gâtlejul meu aprins e ca de foc.* B1988: *Amorţit-au* ***gâtlejul*** *meu*; **3.**: (fig.) 'minte': Pilde: 3, 21: B1688: *Fiiule, ... har să fie prejur* ***grumazul*** *tău. Cf.* B1938: *Înţelepciunea şi iscusinţa … salbă care împodobeşte* ***gâtul*** *tău.* B1988: *Înţelepciunea şi buna chibzuială, … podoabă pentru* ***gâtul*** *tău.*

În româna veche sensul primar al lui *grumaz*, era 'gâtlej, esofag', din care s-a dezvoltat cel secundar 'gât, ceafă'.[5] Termenul de substrat era frecvent utilizat în sec. al XVI-lea şi al XVII-lea, în timp ce în româna contemporană, el este resimţit ca

[5] El provine de la rad. i.-e. **guer-* 'a înghiţi, gâtlej, prăpastie', din care au rezultat şi v. ind. *girati*, *grnāti* 'înghite', lit. *geriuí*, *gerti* 'a bea' I. I. Russu (Russu 1970: 171-2), fr. *gourmand,* it. *disgrumare* 'a rumega'; toate aceste cuvinte se referă la partea interioară a gâtului.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

aparţinând registrului popular şi familiar şi apare în special în locuţiuni şi expresii. În contextele prezentate, *grumaz* este atestat atât cu următoarele formele învechite de singular (*grumagiu)*, şi de plural (*grumazi, grumaze*); alături de acestea figurează şi pluralul *grumaji*, care circulă şi în limba contemporană. Pentru a denumi partea corpului norma literară actuală le-a consacrat pe *gât* şi, mai rar pe *gâtlej*, care reprezintă un derivat pe teren românesc al primului. Echivalentele contextuale ale lui *grumaz* sunt: 'gât' (sensul 1); 'limbă', 'gâtlej' (sensul 2); (fig.) 'gât' (sensul 3).

MĂGURĂ are următoarele atestări: **1.** 'munte': Luc. 4, 5: TETR.: *Scoase el diavolul întru* ***măgură*** *înaltă. Cf.* NT: *Duse pre El diavolul într-un* ***munte*** *înalt.* B1688: *Suind pre El diavolul într-un* ***munte*** *înalt.* B1938: *Diavolul îl sui, … pe un* ***munte*** *înalt.* B1988: *Suindu-L diavolul pe un* ***munte*** *înalt.* **2.** (fig.) 'înaltul cerului': Is. 14, 14: B1688: *Şedea-voiu în* ***măgură*** *naltă. Cf.* B1938: *Pe* ***înaltul norilor*** *mă voi urca.* B1988: *Sui-mă-voi deasupra* ***norilor***.; **3.** 'păşune la munte': Luc. 8, 32: NT: *Porci mulţi, păscând în* ***măgură.*** *Cf.* TETR.: *Porci mulţi păştea în* ***pădure.*** B1688: *Porci mulţi păscând în* ***măgură.*** B1938: *Porci, care păşteau pe* ***munte***; B1988: *Porci care păşteau pe* ***munte***; **4**. 'deal, colină': Ier., 50, 6: B1688: *Oi perite … den* ***măgură*** *preste munte au mers. Cf.* B1938: *Oi pierdute … mergeau din munte în* ***colină***. B1988: *Oile pierdute … rătăcit-au ele din* ***deal*** *în munte*. **5.** 'pădure situată pe o înălţime': Ps. 14, 1: DOS.: *Doamne, cine … Să şază-ntr-a Ta casă, în* ***măgura*** *cea deasă*? *Cf.* PS: *Cine se va sălăşlui în* ***codrul*** *sfăntu al Tău?* PH: *Cinre se va muta în cel svântu* ***dealu*** *al Tău?* COR.: *Doamne … cine se va sălăşui în* ***codrul*** *sfânt al Tău*? B1688: *Cine va sălăşlui muntele cel* ***sfânt*** *al Tău.* B1938: *Doamne, … cine va sălăşlui în sfânt* ***muntele*** *Tău*? B1988: *Doamne, … cine se va sălăşlui în* ***muntele*** *cel sfânt al Tău?*; **6.** 'movilă din piatră': Fac. 32, 46: B1938: *Adunară pietre şi clădiră o* ***măgură.*** *Cf.* PO: *Luară pietrile şi într-o* ***grămadă*** *grămădiră.* B1688: *Adunară pietri şi făcură* ***movilă***. B1988: *Au adunat pietre şi au făcut o* ***movilă***. **7.** 'munte împădurit': Agheu, 1, 8-9: B1688: *Suiţi-vă pre* ***măgură*** *şi tăiaţi leamne. Cf.* B1938: *Suiţi-vă în* ***munte*** *şi aduceţi lemne.* B1988: *Suiţi-vă în* ***munte*** *şi aduceţi lemne.*

Măgură este un cuvânt foate vechi în limbă, considerat ca derivat de la rad. *mag-* cu sufixul traco-dac *-urë* (prezent în alţi termeni autohtoni, *pururе, strugurе*), dar nu este un împrumut din albaneză.[6] Cuvântul aparţine vocabularului pasiv al limbii noastre, în locul lui fiind utilizaţi alţi temeni cu semantism apropiat de al său, *codru* şi *munte*. Prin comparaţie cu *măgură*, *codru* – termen de asemenea învechit – este mai des folosit în limba contemporană, unde are în special sensul 'pădure deasă'. „Apariţia sensului 'pădure' se datorează sinonimiei lui *măgură* cu *codru* 'munte', frecventă în româna veche. Datorită acestei sinonimii care funcţiona la început numai pentru situaţiile în care *codru* = *munte, măgură* (prin atracţie sinonimică) a devenit sinonim şi cu *codru* 'pădure'. Se pare că acest sens a fost destul de frecvent, de vreme ce el este atestat în româna contemporană". Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 122) explică sensurile 'deal' şi 'munte' ale lui *măgură* ca dezvoltări ulterioare de

[6] Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 125) considerată justificată raportarea lui *măgură* la rad. i.-e. **mag-*, care se regăseşte şi în sl. ***могила***, sp. *mogote* 'montagne isolée', port. v. *mongo* 'piatră de hotar' (de origine nelatină în ultimele două idiomuri).

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

sensul primar al acestuia 'ridicătură, teren înălţat', pe baza semului 'înălţime'. *Măgură* este un termen învechit ale cărui echivalente contextuale sunt sinonimele unice: 'munte' (sensul 1); 'pădure', 'munte' (sensul 3); 'colină', 'deal' (sensul 4); 'codru', 'deal', 'munte' (sensul 5); 'grămadă', 'movilă' (sensul 6); 'munte' (sensul 7) şi perifrazele: 'înaltul norilor', 'deasupra norilor' (sensul 2).

MÂNZ apare cu sensurile: **1.** 'cal până la un an': Fac. 49, 11-12: B1688: *Legând la vie* ***mânzul*** *Său. Cf.* PO: *Va lega* ***mândzişorul*** *Său la buciumul vieei.* B1938: *Va lega de viţă* ***asinul*** *Său.* B1988: *Va lega de viţă* ***asinul*** *Său.* vs. Marc. 1, 4-5: TETR.: NT: *Aflară* ***mânzul*** *legat. Cf. Aflară cum zisease lor. Dezlegară ei* ***mânzişorul****.* B1688: *Aflară* ***mânzul*** *legat.* B1938: *Au aflat* ***mânzul*** *legat.* B1988: *Au găsit* ***mânzul*** *legat*; **2.** (învechit şi regional) 'pui de măgar, de cal sau (învechit) de cămilă': Fac. 32, 13, 14: PO *Cămile sugătoare, cu* ***mânzii*** *depreună. Cf.* B1688: *Cămile cu lapte şi* ***copiii*** *lor.* B1938: *Cămile cu* ***puii*** *lor.* B1988: *Cămile ... cu* **mânjii** *lor.* vs. Ioan, 12, 15: TETR.: *Craiul ... şăzând spre* ***mânzul*** *asinei. Cf.* NT: *Împăratul ... şade spre* ***mânzişor*** *de asin.* B1688: *Împăratul ... şăzând pre* ***mânzul*** *asinei!* B1938: *Împăratul … şezând pe* ***mânzul*** *asinei.* B1988: *Împăratul ... şezând pe* ***mânzul*** *asinei!*

Semantismul lui *mânz* nu are o structură foarte complexă, el se rezumă la cele două noţiuni concrete pe care le-am amintit anterior. Cu toate acestea, el este un cuvânt foarte important în limba română veche şi modernă pentru că pentru el nu există un sinonim total, de substrat, moştenit din latină sau împrumutat, ci echivalentele ele sale din textele pe care le comparăm sunt doar parţiale. Acest cuvânt este general pe teritoriul românesc şi e foarte frecvent atât în nordul, cât şi în sudul Dunării.[7] *Mânz* era după părerea Adrianei Ionescu (Ionescu 1985:154) denumirea generică a oricărui 'animal domestic sugaci', iar ulterior, prin restrângerea sensului, a ajuns să desemneze doar puiul de cal, de măgar (în română şi albaneză), de catâr (în română), de vacă (în arealul italic şi în cel germanic), de cămilă (în domeniul oriental).

În *seria pui, copil, mânz*, ultimele două au sensuri învechite astăzi, româna contemporană impunându-le pe *pui* (mai rar în limba veche) pentru animatele non-umane şi pe *copil* pentru cele umane. Sensul lui *copil* 'pui de animal' este astăzi ieşit din uz. Sinonimia acestor doi termeni, *pui şi copil*, este explicabilă pe baza semului comun 'fiinţă nou-născută'. *Mânz* are echivalentele contextuale 'mânzişor' (cu nuanţă afectivă), 'asin' (sensul 1); 'copil', 'pui', 'mânzişor' (sensul 2). Acesta din urmă apare în traducerile Bibliei din 1938 şi 1988. *Mânz* are în ultimul context un simbolism religios prezent şi în cazul altor cuvinte de substrat.

MIRE are următoarele atestări: **1.** 'bărbat în ziua căsătoriei sale (sau în preajma acesteia); soţ': Apoc. 18, 23: NT: *Glas de* ***mire*** *… nu să va mai auzi. Cf.* B1688: *Glas de* ***ginere*** *şi de nevastă nu se va mai auzi.* B1938: *Glasul* ***mirelui*** *şi al miresei nu se vor mai*

[7] Cuvântul a fost pus în relaţie cu alb. *mëz* 'cal de sau 3 ani' şi cu mesap. *Menzana,* 'epitet al lui Jupiter, căruia i se sacrificau cai', celt. *mandos*, basc. *mando* 'catâr', bavar. *manz, menz* 'sterilis uacca', *minzelkalb* 'iuuenca', it. *manzo*, sard. *mendzu* 'viţel'; derivate de Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 133) de la rad. i.-e. **mend*/**mond* 'a suge piept, animal sugaci'.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

auzi. B1988: *Glasul de* ***mire*** *şi de mireasă nu se vor mai auzi*. vs. Ps., 18, 5: PH: *Ca* ***mirele*** *iase dentr-aşternutul său. Cf.* PS: *Elu ca* ***măritu*** *eşi din celariul său.* COR.: *Ca un* ***ginere*** *ieşi den celariul său.* DOS.: *Ca un* ***mire*** *când stă de purcede*. B1688: *Ca un* ***ginere*** *ieşind den cămara lui.* B1938: *Asemenea unui* ***mire****, ieşind din cămara sa*. **B1988**: *Ca un* ***mire*** *ce iese din cămara sa.*; **2.** 'logodnic': Ioan, 3, 29: NT: *Cela ce are logodită,* ***mire*** *iaste. Cf.* TETR.: *Cine are nevastă,* ***ginere*** *iaste.* B1688: *Cela ce are nevastă,* ***ginere*** *iaste*. B1938: *Cine are mireasa, acela este* ***mirele***. B1988: *Cel ce are mireasă este* ***mire.*** **3.** 'Iisus Hristos': Luc. 5, 33, 34: NT: *Nu puteţi face pre fii nuntei, până iaste* ***Mirele*** *cu ei, să să postească. Cf.* TETR.: *Pot feciorii nunteei până e* ***ginerele*** *cu nuşii iaste să facă să se postească?* B1688: *Puteţ face pre fiii casei mirelui, întru cât iaste* ***Mirele*** *cu ei, să postească?* B1938: *Puteţi pe fiii nunţii să-i faceţi să postească, pe cât timp este* ***Mirele*** *cu ei?* B1988: *Puteţi … să faceţi pe fiii nunţii să postească, cât timp* ***Mirele*** *este cu ei?*

Mire are un semantism asemănător în textele vechi şi contemporane comparate de noi. Dicţionarele nu consemnează însă sensul 'soţ' care este atestat în textele religioase ale sec. al XVII-lea. Adriana Ionescu (Ionscu 1985: 130) explică evoluţia semantică a lui *mire* pe baza semului comun 'raport social (căsătoria) dintre bărbat şi femeie'. *Mire* are următoarele sinonime: 'ginere', 'mărit' (sensul 1); 'ginere' (sensul 2). În B1688 şi la Coresi apare perechea *ginere-nevastă*, care echivalează cu perechea *mire-mireasă* în celelalte traduceri ale Apoc.18, 23. Substantivul *mărit* cu sensul de 'mire' se regăseşte doar în PS. Echivalentul latinesc al lui *mire*, şi anume *ginere*, este folosit în NT, la Coresi şi în B1688. *Ginere* circula doar în Transilvania şi Muntenia cu sensurile 'logodnic; bărbat în ziua căsătoriei sale'; 'soţ'. *Mire* apare în texte începând cu sec. al XVI-lea, concurenţa dintre *mire* şi *ginere* rezolvându-se în româna contemporană în favoarea cuvântului de substrat. Pentru semnificaţia „Hristos", toate traducerile amintite, cu excepţia *Tetraevanghelului* lui Coresi au preferat termenul autohton *mire*, care este ortografiat cu iniţială majusculă în scopul individualizării Mântuitorului Iisus Hristos. În citatul din Luca, 5, 33-34, se folosesc sintagmele *fiii casei mirelui*, *fiii nunţii* şi *feciorii nunteei*, pentru a exprima noţiunea de 'nuntaşi', care îi reprezintă simbolic pe Sfinţii Apostoli. În B1938 şi B1988, este folosit numai termenul autohton pentru redarea tuturor accepţiunilor menţionate.

PÂRÂU are următoarele sensuri: **1.** 'râu': Ps. 92, 4: DOS.: ***Părauăle*** *tare strigă. Cf.* PS: *Rădicară* ***râurele*** *glasurele sale.* PH: *Rădicară* ***rriurile*** *glasurile sale.* COR.: *Rădicară-se* ***râurele*** *glasurele sale*. B1688: *Ridicară* ***râurile*** *glasurile lor.* B1938: *Ridicat-au* ***râurile*** *glasurile lor.* B1988: *Ridicat-au* ***râurile*** *glasurile lor*. **2.** 'apă': Iosua, 16, 8: B1688: *La mare la* ***pârâul*** *Cana. Cf.* B1938: *În lunca* ***pârâului*** *Cana.* B1988: *Către* ***râuleţul*** *Cana.*; **3.** 'viroagă': Ioan, 18, 1: TETR.: *Ieşi Iisus ... în ceaea parte de* ***pârâul*** *Chedrului. Cf.* NT: *Iisus eşi … de ceaia parte de* ***pârâul*** *Chedrului*. B1688: *Iisus ieşi … decinde de* ***pârâul*** *Chedrilor.* B1938: *Ieşit-a Iisus … dincolo de* ***viroaga*** *Chedronului.* B1988: *Iisus a ieşit … dincolo de* ***pârâul*** *Cedrilor*.; **4.** 'apă curgătoare': Fac. 32, 24: B1688: *Trecu* ***pârâul****. Cf.* PO: *Trecu pre* ***apă***. B1938: *A trecut dincolo de* ***râu***. B1988: *A trecut* ***râul.***; **5.** 'izvor': Ps., 109, 7: DOS.: *Apă de pre* ***părău*** *va bea-n cale. Cf.* PS: *Diin* ***izvoru*** *în cale bé.* PH: *Den* ***vale*** *în cale bea-va.* COR.: *Den* ***izvor*** *în cale bea.* B1688: *Den* ***pârâu*** *pe cale va bea.* B1938: *Din* ***pârâul*** *din cale el bea apă.* B1988: *Din* ***pârâu*** *pe cale va bea.*

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

Iniţial *pârâu* era denumirea generică a oricărui ‘curs de apă’ indiferent de dimensiunile acestuia. Sensul ‘râu’, pe care-l are *pârâu* în româna veche este o evoluţie ulterioară explicabilă de Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 146) prin asemănările formale şi semantice dintre cei doi termeni (*râu* şi *pârâu*), care i-au determinat pe vorbitori să îi confunde. Sinonimele sale sunt: ‘râu’ (sensul 1); ‘râuleţ’ (sensul 2); ‘viroagă’ (sensul 3); ‘apă’, ‘râu’, ‘vale’ (sensul 4); ‘izvor’ (sensul 5). Relaţia de sinonimie dintre *pârâu* şi echivalentele sale contextuale a fost posibilă pe baza semantismului primar foarte cuprinzător al termenului de substrat care reprezenta atât denumirea generică a oricărui ‘curs de apă’, cât şi traiectoria parcursă de aceasta. Cuvântul autohton apare cu forma veche de plural, *pârauă* care are ca echivalente (înv.) *râure* (la COR.) şi *râuri* (B1938, B1988). Gr. Brâncuş (Brâncuş 1981: 161-8) şi Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 163) remarcă lipsa unui sinonim total al lui *pârâu* şi arătau faptul că între el şi *râu* este „un raport ca de la general la particular rezultat din specializarea semantică pastorală a termenului”, în sensul că *râu* „acoperă o suprafaţă semantică mai mare”, iar *pârâu* „i se subordonează ca specie a genului, se include în sfera semantică a termenului latin”. Acesta este un argument important pentru care *pârâu* aparţine vocabularului activ al limbii române.

STĂPÂN este utilizat cu următoarele semnificaţii: **1.** ‘posesor al unui obiect sau animal’: Ieş. 22, 11: PO: *Iară să o vor fora de la dânsul, plătească* ***stăpânu****-său acel dobitoc. Cf.* B1688: *Iară de se va fura de la el, va plăti* ***stăpânului****.* B1938: *Iar dacă i s-a furat* [animalul] … *să dea ispaşă* ***stăpânului****.* B1988: *Iar de se va fura de la el, să plătească* ***stăpânului*** *despăgubire* [asinul, boul].; **2.** ‘conducător al unei gospodării’: Luc. 13, 25: TETR.: *Se va scula* ***Domnul*** *casei. Cf.* NT: *Să va scula* ***stăpânul*** *casei.* B1688: *Să va scula stăpânul casii.* B1938: ***Stăpânul*** *casei s-a ridicat.* B1988: *Se va scula* ***stăpânul*** *casei.*; **3.** ‘persoană care are slugi’: Ps., 122, 2: B1688: *Ca ochii robilor în mânile* ***stăpânilor*** *lor. Cf.* PS: *Ca ochii şerbilor în mărule* ***domnilor*** *săi.* PH: *Ca ochii şerbului în mânrule* ***domnilor*** *săi.* COR.: *Adecă ca ochii şerbilor în mâinile* ***domnilor*** *săi.* DOS.: *Aşe-s ochii noştri cătră* ***Domnul****.* B1938: *Precum ochii robilor caută la mâna* ***stăpânilor*** *lor.* B1988: *Precum sunt ochii robilor la mâinile* ***stăpânilor*** *lor.* **4.** ‘conducător al unei familii’: Fac. 27, 29: B1688: *Fii* ***stăpân*** *fratelui tău. Cf.* PO: *Fii* ***domn*** *între fraţii tăi.* B1938: *Să fii* ***stăpân*** *peste fraţii tăi.* B1988: *Să fii* ***stăpân*** *peste fraţii tăi.*

În româna comună, *stăpân* avea sensul primar ‘posesor de animale, de oi’, de la care termenul menţionat a ajuns să desemneze conceptele de ‘proprietar de bunuri materiale’, ‘persoană care conduce’, ‘persoană care are servitori’.[8] Explicaţia dată de Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 154-5) pentru această evoluţie semantică ar fi aceea că persoana care avea cele mai multe animale conducea şi comunitatea de păstori din care făcea parte pe baza autorităţii pe care i-o conferea starea materială superioară (cf. şi alb. *bagëti* ‘animale’ aflat în relaţie cu sl. *bogъ*, v. ind. *bhágas* ‘avuţie’). Al. Philippide (Philippide 1927: 451) şi Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 154) arată că sinonimia dintre *stăpân* şi *domn* acoperă doar sensul ‘stăpân al unei case, al unei

[8] Rom. *stăpân* şi corespondentul său alb. *shtëpâ, shtëpreshë* provin din etimon comun **stapan* ‘proprietar de animale’ Adriana Ionescu (Ionescu 1985: 154).

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

ţări, proprietar de bunuri material', pentru accepţiunea 'proprietar al unui animal', folosindu-se exclusiv termenul 'stăpân'. Structura semantică a lui *stăpân* nu a înregistrat modificări de-a lungul timpului, ci este foarte apropiată de cea actuală. Echivalentul său contextual este 'domn' (pentru toate sensurile amintite). Semnificaţiile lui *domn* în citatele menţionate sunt învechite şi populare. Atât în româna veche, cât şi în cea contemporană se observă preferinţa traducătorilor textelor comparate de noi pentru termenul de substrat. *Stăpân* are în versetele de mai sus şi un simbolism religios, deoarece el în denumeşte în sens larg pe Dumnezeu, iar prin restrângere, pe Iisus Hristos.

ŢAP figurează numai cu sensul 'masculul caprei': Ps. 49, 10: PS: *De turmele tale* ***ţapu***. *Cf.* COR.: *Den turmele tale* ***ţap.*** DOS.: ***Ţap*** *hrănit din turmă.* B1688: *Den turmele tale* ***ţapi***. B1938: ***Ţapi*** *din ţarcurile tale.* B1988: *Din turmele tale* ***ţapi***. vs. Fac. 15, 9: PO: *Adu mie ... trei* ***ţapi*** *de câte un an. Cf.* B1688: *Ia mie ...* ***capră*** *tretină.* B1938: *Adu-mi ... o* ***capră*** *de trei ani.* B1988: *Găteşte-mi ... o* ***capră*** *de trei ani.* vs. Lev. 16, 21: B1688: *Va pune Aaron ... mânile lui pre capul* ***ţapului***. *Cf.* B1938: *Aaron să-şi pună ... mâinile sale pe capul* ***ţapului***. B1988: *Va pune Aaron mâinile sale pe capul* ***ţapului***. vs. Evrei, 10, 4: NT: *Nu poate luoa păcatele sângele …* ***ţapilor***. *Cf.* B1688: *Cu neputinţă iaste sânge … de* ***ţapi*** *să rădice păcatele.* B1938, B1988: *Este cu neputinţă ca sângele … de* ***ţapi*** *să înlăture păcatele.*

Termenul *ţap* este folosit cu sensul menţionat atât în traducerile vechi, cât şi în cele moderne ale versetelor biblice pe care le-am comparat. Se observă faptul că în exemplul din Fac. 15, 9, *ţap* apare doar în PO, în timp ce în celelalte traduceri ale acestui verset este folosit *capră* (sinonimul latinesc al lui *ţap*). Acesta este şi singurul exemplu în care se foloseşte un echivalent al cuvântului autohton. Este posibil ca *ţap* să fi fost utilizat în limba veche şi cu sensul „capră", o explicaţie fiind aceea că el reprezenta denumirea generică a respectivului animal domestic fără a marca şi distincţia gen natural ca în limba contemporană. Lexemul de substrat figurează şi în compusul *ţap-cerb*: Iov, 39, 1: B1688: *Ai cunoscut vreamea naşterii pietrii* ***ţap-cerbului****? Cf.* B1938: *Ştii tu vremea când fată* ***caprele de munte****?* B1988: *Ştii tu când nasc* ***caprele sălbatice****? Ţap-cerb* este probabil o creaţie a traducătorilor B1688 şi le are ca echivalente moderne pe 'capră sălbatică', 'capră de munte'. Este de presupus faptul că structura *ţap-cerb* este un calc prin care se desemna o noţiune pentru care nu exista un termen în perioada veche. Ulterior acest compus a fost înlocuit de cele două calcuri *capră sălbatică* şi *capră de munte*.

3. ORIGINEA ECHIVALENTELOR

Echivalentele cuvintelor autohtone pe care le-am avut în vedere sunt de substrat, moştenite din latină, împrumuturi vechi şi neologisme. Cele mai multe aparţin primelor trei categorii, în timp ce ultima grupă de nume comune este foarte redusă cantitativ.

Necunoscută: *băiat, cocon, prunc, poroboc*; **moştenite din latină**: *apă, cale, capră, cărare, culme, domn, fântână, fecior, fiu, ginere, gură, laţ, lăsa, limbă, margine, mormânt, munte, negură, pădure, perete, pui, puţ, râde, râpă, râu, rost, tânăr, ţinea, viroagă*; **împrumuturi din slavă**:

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

brazdă, covor, deal, duh, gât, gâtlej, iad, izvor, lacom, movilă, pagubă, păzi, pocrov, ponor, prăpădi, rob, sâlță, uliță, vârî, zid; **împrumuturi din turcă**: *perdea*; **neologisme** de origine **franceză**: *colină, Şeol, tresălta*; **derivate de la baze latineşti**: *despărţitură, fumegare, mărit, răsuflare, suflare, suflet*; **derivate de la baze de substrat**: *copilaş, înţărcat, mânzişor*; **derivate de la baze slave**: *îngrădi, îngrăditură, podeţ, veseli*; **calcuri**: *ţap-cerb, Valea Strugurelui.*

4. CONCLUZII

În paginile de faţă ne-am ocupat doar de şaptesprezece dintre termenii autohtoni cu şi fără corespondent în albaneză care figurează în traducerile textelor religioase din sec. al XVI-lea, al XVII-lea şi al XX-lea pe care le-am avut în vedere. Aceşti termeni aparţin următoarelor câmpuri semantice: fenomene naturale: *abur*; animale: *mânz*, *ţap*; relaţii sociale: *mire*, *copil*, *stăpân*; părţi ale corpului: *buză*, *grumaz*; elemente de construcţie: *gard*; unelte: *cursă*; forme de relief: *codru*, *măgură*, *pârâu*; aşezări şi construcţii: *drum*, *groapă*; stări sufleteşti: *bucura*; acţiuni: *cruța*.

Majoritatea cuvintelor analizate au mai multe sensuri proprii şi figurate pentru care am găsit atestări în lucrările comparate de noi. Excepţie face *ţap* care este monosemantic În toate cazurile, cele mai vechi atestări privesc sensurile de bază din care s-au dezvoltat ulterior unul sau multe înţelesuri secundare, prin lărgirea, restrângerea sensului sau transferul în cadrul aceleiaşi sfere semantice. Rezultatele acestor procese au fost îmbogăţirea conţinutului noţional al cuvintelor autohtone şi întărirea poziţiei acestora în cadrul vocabularului limbii române. Lexemele pe care le-am studiat au şi un simbolism aparte, fiind prezente în comparaţii, metafore sau epitete specifice stilului religios.

În contextele selectate de noi termenii de substrat pun în evidenţă o serie de caracteristici lexicale şi morfo-sintactice proprii limbii române vechi (plurale învechite, regimul cazual al substantivelor şi cel prepoziţional al verbelor). Cele şaptesprezece nume comune au echivalente contextuale specifice fiecărui înţeles în parte. Majoritatea cuvintelor studiate de noi au sinonime parţiale, unice şi, mai rar, perifrastice, atât pentru sensul primar, cât şi pentru cele secundare. *Ţap* nu are sinonime nici în textele vechi şi nici în cele contemporane. Relaţiile elementelor păstrate de la traco-daci cu echivalentele lor latineşti sunt, – potrivit lui Gr. Brâncuş (Brâncuş 1983: 125) – ca de la general la particular fără să fie vorba despre o concurenţă propriu-zisă între acestea, fapt explicabil prin caracterul pastoral şi agricol al lexicului românesc de provenienţă autohtonă. Preferinţa foarte mare a traducătorilor (din cele trei secole) pentru termenii de substrat se justifică prin caracterul rustic al acestora, dar şi prin lor semantismul complex care este redat doar parţial prin echivalentele lor de alte origini. În diacronie, concurenţa dintre cele două categorii de cuvinte a dus la impunerea celor autohtone. Un exemplu atipic este *gât* care s-a generalizat în limba literară în raport cu *grumaz* (termen popular).

După origine, sinonimele sunt: autohtone, moştenite din latină, de origine necunoscută, slave, turceşti, franţuzeşti, derivate de la baze autohtone, latineşti şi

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

slave. Cele mai multe echivalente, după cele autohtone şi latineşti, sunt cele de origine slavă (aceasta reprezintă şi prima mare influenţă străină exercitată asupra românei după constituirea ei ca limbă de sine stătătoare). Cuvintele de substrat sunt bine reprezentate şi ca baze de derivare, ele dând naştere numeroaselor derivate primare şi secundare, substantivale, adjectivale şi verbale care se află în uzul limbii contemporane. Contextele comparate de noi în lucrarea de faţă provin din traduceri realizate în cele trei provincii româneşti Muntenia, Moldova şi Transilvania, ceea ce explică circulaţia generală a vocabularului pe care româna l-a păstrat de la traco-daci. Un argument în plus în acest sens este şi prezenţa acestor cuvinte în dialectele sud-dunărene. Toate trăsăturile amintite conduc la concluzia că avem de-a face cu termeni importanţi, cu o poziţie solidă în limba română (veche şi contemporană) scrisă şi vorbită pe întreg teritoriul locuit de români (la nordul şi la sudul Dunării), al căror semantism foarte expresiv şi cuprinzător le-a conferit întâietate atât în raport cu lexicul latinesc moştenit, cât şi cu elementele împrumutate în diferite momente ale istoriei limbii noastre.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă:

ARSENIE = Arsenie de la Bisericani (ms., cca 1650), ap. DA.

B1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca scriptură ale cei veachi şi ale cei nouo leage toate*, Bucureşti, 1988.

B1938 = *Biblia adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*, tradusă după texte originale ebraice şi greceşti de preoţii profesori Vasile Radu şi Gala Galaction, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1938.

B1988 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament,* Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

COR. = Diaconul Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589,* Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1976.

CV = *Codicele Voroneţean*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1981.

DA = *Dicţionarul limbii române*, A-B: 1913; C: 1940; F-I: 1934.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române,* Bucureşti, Ed. Academiei, 1998.

DLR = *Dicţionarul limbii române.* Serie nouă. M: 1965-1968; P: 1972-1984; S: 1986-1994; Ţ: 1994; D: 2005; V: 2008.

DOS. = Dosoftei, *Psaltirea în versuri, 1673*, Iaşi, 1974.

EV. = Diaconul Coresi, [Carte cu învăţătură (1581)]. [Titlul original: *Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învăţătură*...]. Publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici. Vol. I. Textul. Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Comp., 1914. (Comisia Istorică a României).

NT= *Noul Testament.* Tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ştefan mitropolitul Transilvaniei. Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1988.

PO = *Palia de la Orăştie 1581-1582*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1968.

PH = *Psaltirea Hurmuzaki [cca 1500-1510]*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 2005.

PS = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte, [1573-1578]*. Ediţiune critică de I. A. Candrea, Bucureşti, Socec et. Comp., 1916.

TETR. = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi,* Braşov, 1560-1561, comparat cu *Evngheliarul lui Radu de la Măniceşti,* 1574, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1963.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)

B. Literatură secundară

Boerescu 2011: Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române: ABUR*, în „Limba Română", LX, 2011, nr. 2, Bucureşti, p. 193-229.

Brâncuş 1983: Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Brâncuş 1985: Grigore Brâncuş, *Cercetări asupra fonului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie, 1985.

Hasdeu: I–II: 1887; III: 1893: B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane românilor*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş. Bucureşti, Minerva. I-III: 1972-1976.

ILR 1969: *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., II: 1969.

Ionescu 1985: Adriana Ionescu, *Lexicul românesc de proveniență autohtonă în textele din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, TUB, 1985.

Philippide 1927: Al. Philippide, *Originea românilor*, Iaşi, Tipografia „Viaţa Românească" S. A., II: 1927.

Rosetti 1964: Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* ed. a IV-a, Bucureşti, I: 1964.

Russu 1970: I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Bucureşti, 1970.

Russu 1981: I. I. Russu, *Etnogeneza românilor,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

BDD-A19636 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 17:24:54 UTC)